

Cukraus sektorius: kainų nuokalnė

Europos Komisijai 2012 m. galutinai nusprendus naikinti kvotas nuo 2017 m., rinka ir rinkos dalyviai pradeda reaguoti jau dabar. Visus 2014 m. Europos Sąjungoje buvo aiški cukraus kainos kritimo tendencija, kurią pastebėjo ir eiliniai Lietuvos gyventojai: parduotuvėje 1 kg maišelio kaina nuo rekordinių aukštumų – bemaž 1,45 Eur/kg – smuko iki nematytų žemumų – 0,58 Eur/kg.

Vartotojai tokiomis kainomis, aišku, džiaugiasi, o Europos cukraus gamintojai ir runkelių augintojai pradeda panikuoti ir ragina ES institucijas imtis neatidėliotinių veiksmų ES cukraus sektoriui išsaugoti.

Status quo

Maždaug nuo 2010 m. vidurio pasaulinės rinkos cukraus kaina, šiek tiek svyruodama, pasuko žemyn – nuo tuometinių bemaž 600 Eur/t link dabartinių 340 Eur/t ir nuo 2013 m. vidurio laikosi tarp 320 ir 350 Eur/t. Rinkos analitikai teigia, kad pagrindinė šios tendencijos priežastis – didėjantis cukraus perteklius pasaulyje. Tačiau iš jų pasisakymų akivaizdu, kad toks kainų lygmuo jau yra skausmingas ir didžiausiems pasaulio cukraus eksportuotojams – Brazilijai, Indijai, Tailandui ir Australijai. Brazilijos situaciją sunkina ne tik didžiulė šiemetinė sausra San Paulo regione (pagrindinėje cukranendrių auginimo zonoje), bet ir rekordiškai kritusios pasaulinės naftos kainos, kurios mažina cukranendrių perdirbėjų pajamas ir pelnus iš bioetanolio.

Tad įprastas brazilų savigynos mechanizmas – cukrus pinga, bioetanolio gamyba didinama ir atvirkščiai – jau nebegelbsti. Kol kas sunku nuspėti, kokios bus galutinės sausras pasekmės, bet manoma, kad Brazilijos cukraus gamyba mažės nuo 3 iki 5 procentų. Indija planuoja eksportuoti įprastą cukraus kiekį, tačiau pabrėžtina, kad jos eksportą subsidijuoja valstybė, tad Indijos gamintojai pasaulinėje rinkoje dabartinėmis kainomis vargu ar būtų konkurencingi. Beje, ir Brazilijos cukraus sektorius remiamas įvairiomis milijardinėmis valstybės programomis. Akivaizdu, kad kritusios kainos netenkina ir kito didelio cukraus eksportuotojo – Australijos, kur cukraus savikaina gerokai aukštesnė dėl vakarietiško pragyvenimo standartų. Vis didesnę įtaką pasaulinėje cukraus rinkoje įgyja Tailandas, per penkerius-šešerius metus savo gamybą padidinęs nuo 7 iki 12 mln. t (vidaus suvartojimas – apie 3 mln. t), tačiau ir tenykščiai cukraus gamintojai bei cukranendrių augintojai neišgyventų be solidžios valstybės paramos. Tad 2015 m.

prognozuojamos bent jau nemažėjančios, o gal net ir šiek tiek augančios pasaulinės rinkos cukraus kainos.

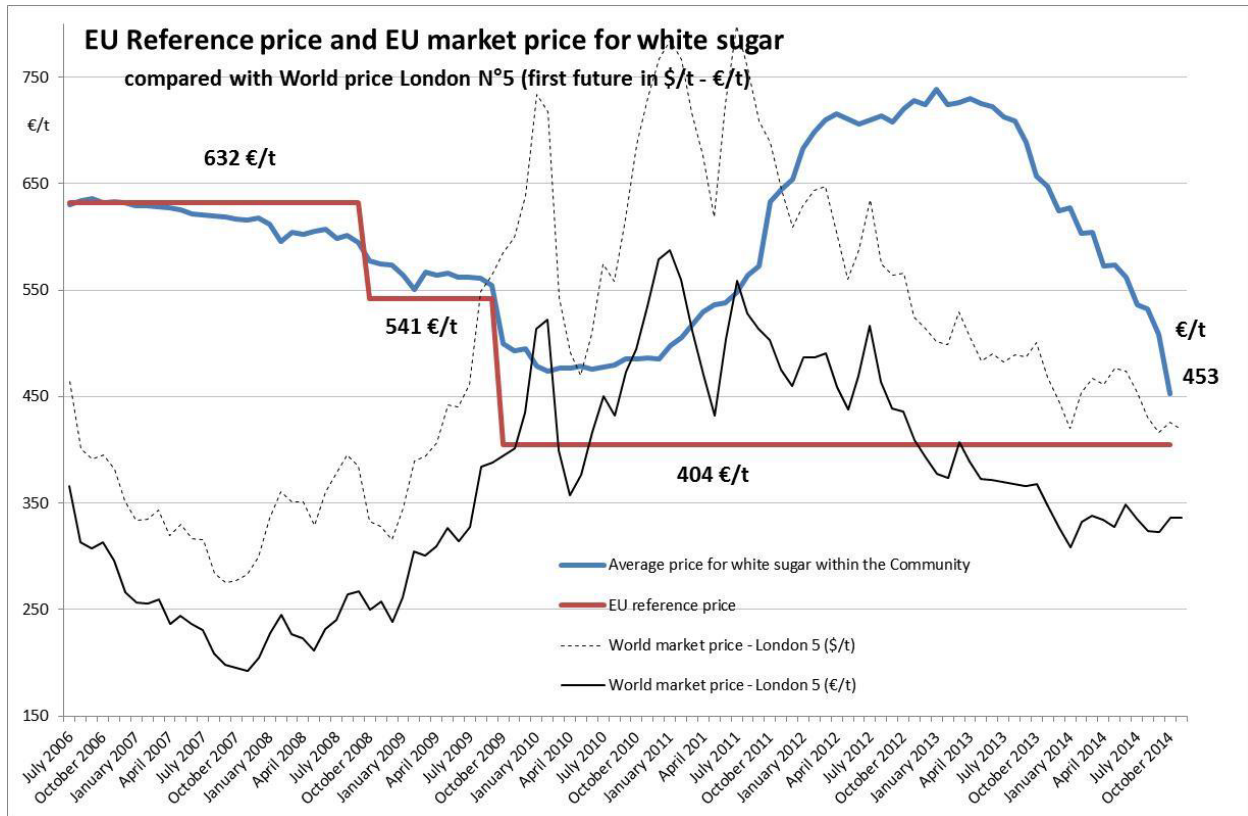
O kas vyksta Europoje? Jau kelinti metai iš eilės džiaugiamasi rekordiniais runkelių derliais ir cukraus gamyba. Iš pirmo žvilgsnio net ir tikėtina 2014 m. rekordinė 19 mln. t cukraus gamyba esant panašiam vidaus suvartojimui neturėtų kelti problemų. Taip ir būtų, jeigu ne ES įsipareigojimai leisti įsivežti iš mažiausiai išsivysčiusių bei kai kurių Afrikos ir Karibų šalių cukrų be muitų.

Pastarųjų metų ES cukraus kainų dinamiką atspindi kvotinio ir pramoninio cukraus kainų grafikai. Kvotinio cukraus kainų diagramoje (žr. grafiką) raudoni „laiptai“ – ES referencinė cukraus kaina. Mėlyna kreivė, artėjanti prie žemiausio referencinio „laiptuko“ – ES vidutinė kvotinio cukraus rinkos kaina. Pabrėžtina, kad ji yra pateikiama su trijų mėnesių atsilikimu (kad ES cukraus gamintojai negalėtų atitinkamai koreguoti savo pardavimų kainos). Be to, šiai cukraus kainai įtakos turi ilgalaikiai cukraus sandoriai, pasirašyti gerokai anksčiau prieš dabartinę kainų nuokrytį.

Pasikalbėjus su Lietuvos cukraus gamintojais, galima išgirsti vertinimų, kad vadinamosios *spot* (momentinės) cukraus pardavimo kainos šiuo metu gerokai mažesnės, o, pavyzdžiui, prancūziškas cukrus, kurio dempingą Lietuvos gamintojai ypač jautė 2014 m. vasarą, atvežtas į Lietuvą kainavo apie 400 Eur/t. Tad Prancūzijoje jo kaina turėjo būti panaši į pasaulinės rinkos cukraus kainą.

Juoda kreivė – pasaulinė cukraus rinkos kaina (imta Londono biržos vertė). Situacijos dramatiškumą rodo faktas, kad kai kurie cukraus gamintojai, nesulaukdami EK licencijų nekvtotinio cukraus eksportui, po truputį valosi sandėlius eksportuodami į pasaulinę rinką kvotinį cukrų (ko per visą ES cukraus režimo egzistavimą nuo 1968 m. dar nėra buvę!).

Kvotinio cukraus kainos

Nedžiugina ir pramoninio cukraus rinka. Kurį laiką (iki 2014 m.) buvusios pakankamai patrauklios pramoninio cukraus kainos (Lietuva pastaruosius metus pagamindavo per 40 tūkst. t pramoninio cukraus – beveik pusę nacionalinės kvotos) irgi slenka žemyn ir taip daro pramoninio cukraus gamybą ir atitinkamų runkelių auginimą vis mažiau patrauklius (žr. grafiką). Raudona linija – kaina, kurią deklaruoja pramoninio cukraus pirkėjai, mėlyna – kaina, kurią deklaruoja pramoninio cukraus gamintojai, juoda – pasaulinės rinkos kaina (Londono birža).

Laikantis cukraus kainai rekordinėse žemumose, cukraus gamintojai skelbia pastebimai pablogėjusius ekonominius savo veiklos rodiklius. Štai didžiausiam Europos cukraus gamintojui „Südzucker AG“ 2014 m. balandį paskelbus liūdnas veiklos prognozes, jo akcijų kursas smuko nuo 20 iki 12,5 Eur. Kitas Vokietijos koncernas – „Nordzucker AG“ (kuriam priklauso ir Kėdainių cukraus fabrikas) – paskelbė, kad pirmosios ūkinių metų pusės apyvarta smuko 20 proc., o pelningumas – net 71 procentą. Anglijos „British Sugar“ irgi paskelbė apie pelno sumažėjimą 56 procentais.

Situaciją komplikuoja ir cukraus pirkėjų elgesys – matydami sparčiai žemyn čiuožiančias kainas, jie laukia dar geresnių laikų ir vengia sudaryti ilgalaikes išankstines sutartis, tad palieka cukraus gamintojus be įprasto instrumento likvidumui palaikyti.

Situaciją gali išgelbėti politiniai sprendimai

Cukraus gamintojai, matydami susidariusią situaciją rinkoje ir nenorėdami didinti nuostolių, nusprendė mažinti 2015 m. gamybos apimtis, perkeldami į kitus metus dalį **2014 m.** pagaminto **nekvotinio** cukraus. Kadangi viešumą pasiekiantys duomenys laikui bėgant šiek tiek keičiasi, verta pateikti tik orientacinius skaičius – štai kalbama, kad Anglija mažins gamybą 20 proc., Švedija, Danija, Nyderlandai, Belgija – tarp 15 ir 20 procentų. Tarp neketinančiųjų mažinti gamybą – Vokietija, Prancūzija, galbūt Lenkija ir Lietuva.

Akivaizdu, kad dėl susidariusios padėties kentės ir cukrinių runkelių augintojai. Visų pirma – netiesiogiai, per stipriai mažinamus auginimo plotus. Antra, teks kuriam laikui pamiršti apčiuopiamus priedus prie minimalios ES cukrinių runkelių kainos, o gal net ir džiaugtis, kad šis saugiklis – minimali runkelių kaina – išvis egzistuoja.

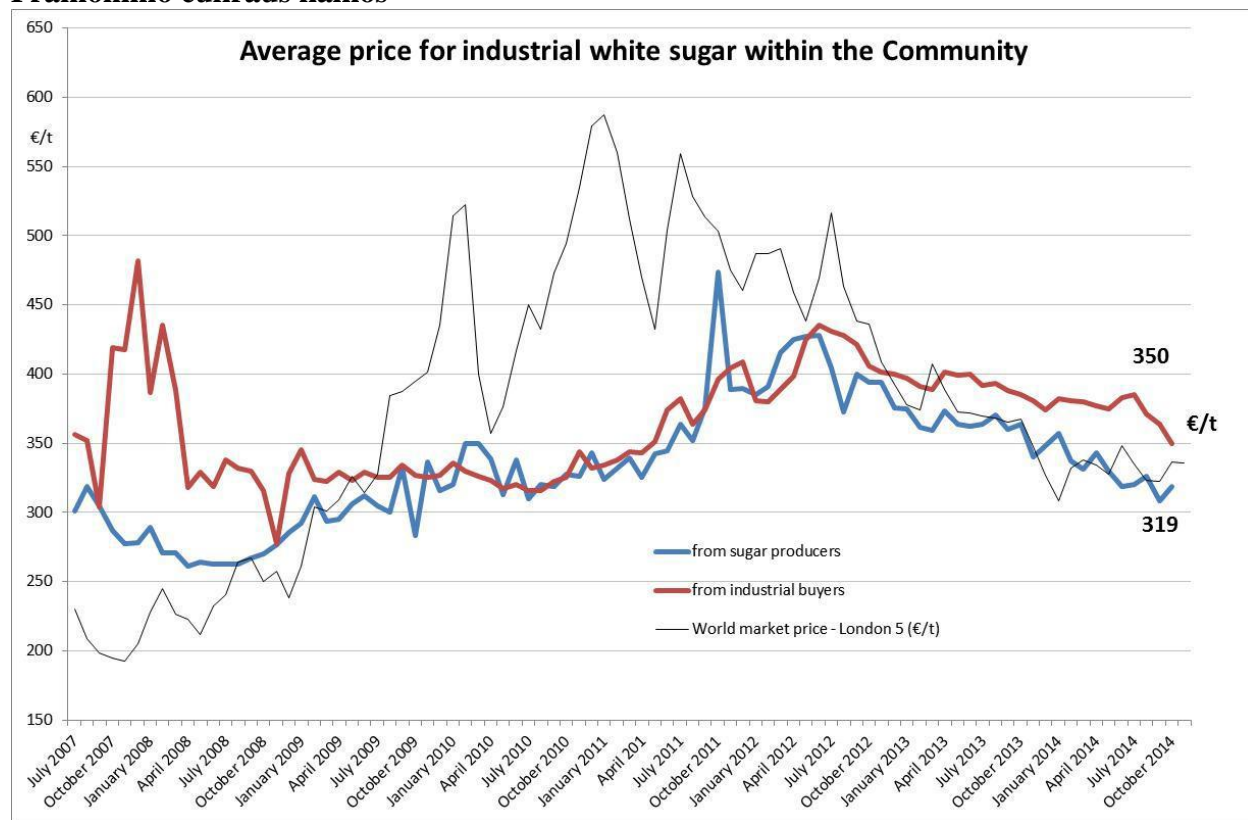
Kokios gi susidariusios situacijos priežastys? Be jau minėtų rekordinių kelių ES cukraus gamybos metų ir kainų nuopolio pasaulinėje rinkoje, ES cukraus gamintojai ir runkelių augintojai mato dar vieną kaltininką – Europos komisiją. 2013/2014 ūkiniais cukraus metais EK pareigūnai nusprendė, kad cukraus kainos per aukštos ir turėtų žymiai priartėti prie pasaulinės rinkos kainų, atvėrė ES rinką 1,2 mln. t kvotinio cukraus bei papildomam 600 tūkst. t importui iš trečiųjų šalių.

Tikslas – priartinti ES cukraus kainą prie pasaulinės rinkos kainos – gal ir kilnus. Tačiau turint omenyje, kad pasaulinę rinką galima būtų apibūdinti kaip cukraus pertekliaus „sąvartyną“ ir didžiųjų „sąvartyno“ pildytojų vidaus rinkos cukraus kainos yra gerokai aukštesnės negu pasaulinėje rinkoje, neturėtų būti siektinas, aukojant dalį savo cukraus sektoriaus...

Tiesą pasakius, ir ES cukraus gamintojai prisidėjo prie pertekliaus rinkoje kūrimo – pernai pateikę paraiškas ir konvertuodami 600 tūkst. t pramoninio cukraus į kvotinį.

Tad susidariusioje situacijoje pagelbėti galėtų tik politikai. ES cukraus gamintojai ragina kuo greičiau suteikti jiems eksporto licencijas 650 tūkst. t 2015/2016 ūkinių metų virškvotinio cukraus. Be to, EK, sudarydama vis naujas laisvosios prekybos sutartis su trečiosiomis šalimis, neturėtų iš pastarųjų taip lengvai įsileisti didelių bemuičio cukraus kiekių ir taip atimti rinką iš vietinių gamintojų.

Pramoninio cukraus kainos

Mūsų šalyje tendencijos – kaip ir ES

Situacija Lietuvoje panaši į ES, tik konkurencija dar kietesnė, tad cukraus kainos dar mažesnės negu Vakarų Europos rinkose. Panašu, kad cukraus grandai (daugiausia prancūzai) nusiteikę bet kokia kaina nusikratyti cukraus pertekliaus ir bogina jį į mūsų Europos pakraštį, ne tik norėdami parduoti, bet ir, matyt, užsibrėžę tikslą išstumti iš rinkos Lietuvos gamintojus.

Kad situacija keičiasi, Lietuvos runkelių augintojai netiesiogiai pajuto jau 2014 m. žiemą, kai Kėdainių cukraus fabrikas, parduodamas sėklas, bandė riboti jų kiekį ir teigė, kad neverta sėti taip tankiai, kaip įprasta. Dauguma augintojų sėjos normos nekeitė, tačiau mažino plotus. Eiliniai rekordiniai metai parodė, kad fabriko strategai buvo teisūs ir pertekliaus bus pagaminta mažiau.

Esant tokiomis sudėtingoms sąlygoms cukraus rinkoje, pasirašytas naujasis tarpprofesinis susitarimas su AB „Nordic Sugar Kėdainiai“, galiosiantis iki kvotų išnykimo. „Nordic sugar“ ir cukrinių runkelių augintojų kooperatyvai bendrai sutarė, kad svarbu kartu išgyventi sunkų laikotarpį. Augintojai sutiko tenkintis praktiškai minimalia ES cukrinių runkelių kaina. Nebeliko nei priedo už kvotos vykdymą, nei priedo, priklausančio nuo kviečių kainos. Tačiau išliko šiek tiek pakeistas cukraus kainos priedas, priklausantis nuo cukraus fabriko pelno (EBIT).

Minėtinos dvi naujovės, kurios ne tik šiek tiek padidins augintojų pajamas, bet ir stumtels visą sektorių link didesnio konkurencingumo.

Pirmoji – atsisakyta Göttingen'o runkelių kerpės vertinimo metodo ir pereita prie vadinamojo „*micro topping*“ vertinimo. Senuoju metodu be lapų į purvą (atitinkamai – į svorio nuoskaitas) keliaudavo ir dalis nupjautų kerpių, naujuoju – kerpės liks ten, kur buvo, „nušluoti“ bus tik lapai. ES šalių, perėjusių prie naujojo metodo, patirtis rodo, kad pristatytų švarių runkelių svoris dėl to padidėja nuo 3 iki 5 proc. (atsižvelgiant į metus, pasirinktą veislę ir pan.). Tad prie minimalios ES runkelių kainos bus generuojamas kelių procentų priedas.

Antroji – runkelių dengimas *TopTex* plėvele iš karto po jų nukasimo (pradedant lapkritį, jeigu prieš vežant runkelius į fabriką juos reikia saugoti). Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad augintojai nieko nelaimi – augintojų kaštus praktiškai padengia fabriko išmoka. Tačiau augintojams lieka nauda dėl dengimu išsaugotos runkelių masės ir kokybės.

Kooperatyvai ir AB „Nordic Sugar Kėdainiai“ naujuoju tarpprofesiniu susitarimu numatė gaires ir laikotarpiui, kai nebeliks kvotų, pvz., sutarta, kad 2017 m. sudaromų sutarčių kiekiams referencija bus laikomi augintojų 2014 m. sukontraktuoti kvotinio ir pramoninio cukraus kiekiai.

Tiesioginės susietosios paramos modelis

Derinant ES bendrąją žemės ūkio politiką (BŽŪP) prie Pasaulinės prekybos organizacijos (PPO) reikalavimų, buvo siekiama, kiek įmanoma, išvengti tiesioginės (ar susietos su konkrečia gamyba) paramos. Deja, ir šįkart ES politikai nebuvo iki galo nuoseklūs – Europos Parlamento ir Tarybos 2013-12-17 d. reglamente (ES) Nr. 1307/2013 numatė šalims narėms galimybę tiesiogiai paremti sektorius, atsidūrusius sunkioje padėtyje ir svarbius (ekonominę, socialinę, aplinkosaugos ir pan. prasme) šalių narių ekonomikai.

Paramos dydis gali būti toks, kad tik palaikytų (neskatintų plėstis) rinkos dalyvių norą verstis remiama veikla. Todėl, priimant sprendimą dėl paramos suteikimo, buvo nustatomas maksimalus remtinas plotas (augalų atveju). Šalys narės privalėjo iki 2014-08-01 EK pateikti informaciją apie iki 2020 m. tiesiogiai remsimus žemės ūkio sektorius.

Po 2014-08-01 paaiškėjo, kad net 10 iš 19 cukrinius runkelius auginančių ir cukrų gaminančių šalių informavo EK remsiančios cukrinių runkelių auginimą susietosiomis išmokomis.

Planuojama parama cukrinių runkelių augintojams

Šalis	Suma, mln. Eur	Maksimalus plotas, ha	Išmoka, Eur/ha	Išmoka, Eur/t	Runkelių plotas 2014 m., ha
Lenkija	82,9	211340	392	7,5	197500
Italija	16,4	52500	311	5,5	49600
Rumunija	18,9	29300	645	18,9	29200
Ispanija	16,84	40100	420	5,0	35000
Slovakija	8,2	20320	405	7,6	21800
Vengrija	8,0	20200	395	9,3	15100
Graikija	6,68	20000	334	5,3	7500
Čekija	16,67	62400	267	4,5	63000
Kroatija	4,61	23000	208	4,2	26500
Suomija	2,5	42000	70	1,9	13000

Be Italijos ir Suomijos, kurioms tiesioginė parama buvo pažadėta dar ES cukraus reformos laikais, pagalbos panorą pakankamai konkurencingos auginimo prasme šalys (išskyrus Rumuniją ir Graikiją). Aišku, kodėl didžiosios ES cukraus gamintojos teigia, kad tiesioginė parama iškraipo rinkos sąlygas. Kyla klausimas, jeigu atitinkamų šalių cukraus sektorius **jau** dabar reikalauja papildomos paramos, kodėl nebuvo pasinaudota jau pasibaigusios ES cukraus reformos restruktūrizavimo programa.

Iš tikrųjų – sektorius, kurio liberalizavimo EK pareigūnai siekė taip agresyviai (prisiminkime kad ir neseniai vykusias diskusijas dėl kvotų panaikinimo) – staiga gauna ramstį, kuris nedera nei prie PPO reikalavimų, nei prie rinkos liberalizavimo dvasios. Nenuostabu, kad ES pasigirsta balsų, norinčių sumažinti ES cukraus perteklių ir siūlančių įjungti dar vieną restruktūrizavimo pavarą. Juolab, kad toks procesas cukraus vartotojams nieko nekainuotų, nes galėtų būti finansuojamas iš 2006–2010 m. surinkto ir neišnaudoto restruktūrizavimo fondo bei ES cukraus sektoriaus sunešamo gamybos mokesčio.

Daugeliui gali kilti klausimas, kodėl Lietuvos nėra šiame sąrašė. Verta priminti, kokių prioritetų laikėsi priešpaskutinis žemės ūkio ministras ir kiek jam rūpėjo augalininkų problemos.

Kaip gyvensime be kvotų?

Rinkos analitikai po dvejų trejų metų regi tiek pasaulinės, tiek ES cukraus rinkos prašvaistes. Užtenka pasakyti, kad pagrindinio pasaulinės rinkos dirigento – Brazilijos – išlaidos greitai auga (vien atlyginimai – iki 6 proc. per metus, logistika ir pan.). ES cukraus kainoms

greičiausiai teigiamos įtakos turės ir dėl naujų aplinkosaugos reikalavimų brangstantys laivų frachtai.

Diskutuojant apie kvotų naikinimą, EK užsakymu buvo parengtos kelios galimų scenarijų studijos. Pagal agresyviausią scenarijų (kvotos naikinamos nuo 2015 m.) – runkelių plotai po kvotų naikinimo turėtų ūgtelėti 3 proc., o kainos sumažėti 22–23 proc. (skaičiuojant nuo dabartinės minimalios runkelių supirkimo kainos). Runkelių plotai, anot studijų autorių, turėtų labiausiai plėstis ten, kur iki 2015 m. buvo auginta daugiausia pramoninio arba virškvotinio cukraus (Lietuva pastaraisiais metais tikrai atitiko šį kriterijų), o nykti ten, kur auginami vien kvotiniai runkeliai. Visa laimė, ne visada EK scenarijų prognozės pildosi – pasibaigus ES cukraus reformai, anot jų, cukraus kainos turėjo greitai kristi, o jos greitai kilo ir kelerius metus laikėsi sektorių džiuginančiose aukštumose.

Su bendrovės „Nordic Sugar“ vadovais diskutuodami dėl naujojo tarpprofesinio susitarimo (galiosiančio iki 2017 m.), nemažai aptarėme ir laikotarpį išnykus kvotoms – kaip valdytume runkelių auginimą, kad fabrikui visada užtektų žaliavos, kokių rūšių turėtų būti cukrus ir, atitinkamai, runkeliai. Štai kelios principinės mintys. Iš „stabilaus užsakymo“ runkelių (maždaug atitiktų dabartinius kvotinius runkelius) pagamintu cukrumi būtų tenkinami ilgalaikiai fabriko cukraus pardavimo kontraktai ES rinkoje. „Laisvanoriško papildomo“ užsakymo runkelių cukrus turėtų labiau spekuliacinį atspalvį, juo būtų prekiaujama momentinėje rinkoje (ES ir trečiųjų šalių). „Agresyviųjų“ runkelių cukrus turėtų keliauti į pasaulinę rinką, kadangi pastaroji, panaikinus kvotas, bus visiškai atverta ES cukrui (šiuo metu ES dėl PPO apribojimų gali eksportuoti tik apie 1,4 mln t cukraus). Pirmųjų dviejų kategorijų runkelius 2017 m. būtų pasiūlyta auginti ūkiams pagal 2014 m. referencinius duomenis, „agresyviuosius“ runkelius galėtų auginti bet kas. Ūkiai, ilgesnį laiką atsisakę auginti „laisvanoriško papildomo“ užsakymo runkelius turėtų po truputį prarasti „stabilaus užsakymo“ dalį, pastarieji išsilaisvinę kiekiai turėtų migruoti į ūkius, kurie nuolat didinasi „laisvanoriško papildomo“ užsakymo arba augino „agresyviuosius“ runkelius. Aišku, modeliai dar nėra visiškai išbaigti, tačiau jų tikslas – ne tik garantuoti stabilią gamybą, bet ir didinti sektoriaus konkurencingumą.

Tačiau pagrindinis tikslas lieka tas pats – iš lietuviškų cukrinių runkelių pagamintas cukrus turėtų būti konkurencingas ne tik ES, bet gal ir pasaulinėje rinkoje, o cukrinių runkelių auginimas turėtų būti patrauklesnis negu daugelio kitų ūkiuose auginamų augalų. Tad naujausios technologijos ir kaštų optimizavimas turėtų būti kasdienis cukrinių runkelių augintojų rūpestis. Na,

o prie Kėdainių cukraus fabriko dirbanti entuziastų grupė „20-20-20“ (šifruojama taip: 20 proc. augintojų 2020 m. turi pasiekti 20 t/ha cukraus derlių) bando nutiesti patikimą kelią į 2020 metus.

Per derybas bendrovė „Nordic Sugar“ išreiškė optimizmą dėl Lietuvos, pareikšdama ketinanti nuo 2017 m. didinti Kėdainių cukraus fabriko našumą daugiau negu trečdaliu. O augintojai reiškia savo optimizmą trečius metus iš eilės prikasamu rekordiniu derliumi – galutinai susumavus 2014 m. rezultatus, tikimasi 67 t/ha šaknų derliaus, 17,6 proc. cukringumo ir bemaž 12 t/ha cukraus derliaus. Nors ir neaplenkėme 2014 m. rekordais irgi besidžiaugiančių švedų, bet „Nordzucker“ lenkus – tikrai.

Prisimindami pasibaigusią ES cukraus reformą galime teigti, kad iš ES cukrinių runkelių auginimo paribio Lietuva tikrai išėjo, o ne vienas ES cukrininkas, matydamas neįtikėtinai sparčiai augančius runkelių derlius, kalba apie „Lietuvos fenomeną“. Tad tikėkimės, kad ateinantys dveji sunkūs metai Lietuvos cukraus sektorių užgrūdins dar labiau, o kvotų išnykimas tereikš naujų galimybių atsiradimą.

Kastytis PATIEJŪNAS